

SUMMARY

Slatvinska O. Formation of students' ecological competence in vocational schools through the integration of academic disciplines.

The relationship between man and nature is presently the most urgent, difficult solvable problem. Contamination of the environment, which is constantly growing, can lead to unpredictable results, which may cause the environmental disaster. The relationship of man and the environment should be based on education, ability to foresee the consequences of the formation of ecological competence of graduates of vocational schools by integrating the disciplines of modern society. An important component of personality structure, which focuses its experience, gained in the individual professional education. Environmental competence defines the plan of the first practical professional skills of the future to protect the environment, the preservation of the environment, self and collective security, legal compliance, environmental ethics and so on. These concepts may be improved by learning through the integration of academic disciplines. Formation of students' ecological competence in professionally and technical education by integrating academic disciplines is necessary for training skilled workers. It will mobilize and accumulate knowledge, skills, emotions, feelings, teach a number of items. We can use our personal abilities in solving educational tasks under the requirements of state educational standards and curricula.

Key words. Environmental competence, in vocational schools, vocational education, the preservation of the environment, an ecological ethics.

УДК 378.032

Р. В. Сущенко

Запорізький національний технічний університет

ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ ВУЗЬКОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена проблемі професійної підготовки майбутніх фахівців залізничної галузі, а саме висвітленню наукових поглядів на формування професіоналізму майбутніх залізничників, що наявні в сучасній науково-педагогічній літературі. Аналізується вузьке розуміння існуючого уявлення про поняття «професіоналізм». Наведено вимоги до сучасного успішного залізничника з вищою освітою, а також з'ясовано особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у технічних університетах.

Ключові слова: професіоналізм, майбутній фахівець, залізнична галузь, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Науковці всіх напрямів, досліджуючи проблеми професійної підготовки спеціалістів технічних галузей, дійшли висновку: без достатньої духовної, гуманітарної, управлінської, культурної компоненти студент вищого навчального закладу не може оволодіти ні загальними, ні професійними знаннями, не зможе стати ні висококваліфікованим фахівцем, ні надійним членом сучасного ринкового соціуму.

Аналіз актуальних досліджень. На думку доктора технічних наук, професора Київського політехнічного університету Ю. Ф. Зіньковського, епоха технологій, техніків повинна бути забезпечена готовністю людства до

їх безпомилкового сприйняття на благо, з урахуванням прогностичних наукових інтерпретацій майбутнього стану розвитку суспільства й було орієнтоване на інтереси майбутнього. Це означає, що учасники «виробничого» процесу в сучасному технологічному середовищі повинні підносити значущість таких категорій як законність, мораль, порядок, без чого в умовах дії потужної техніки суспільство ризикує зіткнутися з економічною нестабільністю [2, 7].

«На межі тисячоліть ми маємо усвідомити, що сучасне суспільство потребує не спеціаліста-гвинтика, а спеціаліста, який уміє швидко орієнтуватися в будь-якій ситуації, здатного працювати в декількох професійних позиціях, швидко приймати рішення та прораховувати їх наслідки. Це має бути не просто фахівець, а творча, духовно багата й інтелегентна людина» [5, 101].

Мета статті – проаналізувати наукові погляди на формування професіоналізму майбутніх залізничників у процесі професійної підготовки, що наявні в сучасній науково-педагогічній літературі. Аналізується в ній вузьке розуміння існуючого уявлення про поняття «професіоналізм».

Виклад основного матеріалу. Об'єктивно оцінюючи реальний стан професійної підготовки випускників вищих технічних навчальних закладів, можна констатувати, що її якість назагал має усталену тенденцію до погіршення, а відтак – і в економіці в цілому.

Утім, ті галузі економіки, які навчились ефективно здійснювати постійний і цілеспрямований зв'язок і взаємодію з ВНЗ із досягненнями педагогічної науки в справі модернізації професійної підготовки «своїх» спеціалістів та з її допомогою доцільно використовувати людський ресурс, досягають уже сьогодні величезних успіхів у своєму розвитку.

У сучасних умовах одним із найважливіших і найдинамічніших секторів української економіки є залізнична галузь, яка демонструє в основному тільки високі кількісні темпи зростання масштабів своєї діяльності. Але залізничний транспорт є не тільки базовою галуззю економіки, її «кровоносною системою», він впливає на все життя держави, сприяючи міжрегіональним і міжнародним культурним зв'язкам, соціальним перетворенням, міжнародному туристичному співробітництву, торгівлі тощо.

Сучасна професійна освіта й особливо та, що пов'язана з професійною підготовкою спеціалістів залізничної галузі, має слугувати усьому цьому, бути заснованою, передусім, на парадигмі досягнення високих людських цінностей. Ідеться про підготовку спеціаліста залізничного ВНЗ, про його високу мобільність і відповідальність,

самоактивність в оволодінні сучасними інформаційними й комп'ютерними технологіями, успішну творчу самореалізацію, прийняття до реалізації вищих життєвих цілей, досягнення вищого рівня домагань і професійних успіхів тощо.

Останнім часом в Україні весь час наголошується про важливість бути на рівні європейських країн і народів, про надзвичайні можливості людського розуму, про перехід до високих інформаційних технологій, нанотехнологій, утім, аналіз негативних для розвитку залізничної галузі ситуацій за рахунок виявлення спеціалістами цієї галузі вузького професіоналізму, особливо молоді, зокрема в питаннях безпеки української залізниці провідною й найнебезпечнішою виявляється втрата моральних і духовних цінностей.

Дослідниця проблем професійної підготовки залізничників України Т. О. Шаргун науково обґрунтовує висновок про те, що протягом декількох останніх десятиліть суттєвим чином змінюється технічне оснащення залізничного транспорту не лише кількісно, але й якісно. Ці зміни в оснащенні як рухомого складу, так і організації його руху вимагають професійної підготовки фахівців нової генерації, здатних забезпечити ефективне функціонування залізниці та покращити надійність і вчасність перевезень. З одного боку, сучасний фахівець-залізничник не мислиться без відповідної технічної освіти, він повинен володіти також сучасними інформаційними та комп'ютерними технологіями. З іншого – на такого фахівця покладається велика відповідальність, що вимагає від нього, окрім професійних знань, умінь і навичок, володіти загальнолюдськими цінностями, пріоритетом яких є моральність, совість і людські переживання та відповідальність за якість своєї роботи [6, 102].

У дослідженні доводиться, що найкращих результатів досягають ті залізничники, хто цікавиться в процесі професійної підготовки й тим, як скоріше можна реалізувати свої, нехай і не зовсім значні, але значущі для майбутньої професії творчі задуми, надаючи в цьому перевагу особистісному над вузькопрофесійним.

Виходячи з цього, постановка проблеми пошуку шляхів розширення наукового уявлення про цілісну природу дійсного професіоналізму фахівця залізничної галузі з метою удосконалення професійної підготовки залізничників з урахуванням цих та інших змін в Україні з позиції об'єктивного аналізу є актуальною та перспективною.

У зв'язку з цим одним із головних практичних завдань вищих технічних навчальних закладів України є створення педагогічних умов для виконання викладачами ВНЗ своєї нової превентивної функції, а саме – цілеспрямованої

допомоги молоді в подоланні різноманітних суперечностей і перешкод, розширюючи при цьому і свої, й перетворювальні можливості самих студентів, майбутніх залізничників, їхній вплив на всі сфери професійної життєдіяльності, на їхній всебічний розвиток.

Це особлива соціальна функція вищого навчального закладу, яка виникає з потреб суспільства, супроводжує їх задоволення й відповідає сучасному соціуму. Мова йде про змістове збагачення програм і планів професійної підготовки залізничників, яка б передбачала збагачення їхніх знань із питань соціальної орієнтації, вимог екологічної безпеки й раціоналізації споживання ресурсів; забезпечення відтворення матеріально-технічної бази та її модернізації; взаємозалежності між розвитком економіки й людським потенціалом країни й залізничної галузі.

На думку відомого в Україні і за її межами академіка педагогіки С. У. Гончаренка, досягнення нової якості професійної підготовки пов'язана зі зміною освітньої вузівської парадигми, усуненням існуючого розриву між глобальними потребами суспільства й результатами професійної освіти, об'єктивними вимогами часу й загальним недостатнім рівнем освіченості, професійною орієнтацією та потребами особистості в гармонійному задоволенні пізнавальних інтересів, між сучасними методологічними підходами до розвинених наук і архаїчними формами їх вивчення. «Освіту не можна сьогодні розглядати лише як навчальну підготовку до чогось (до професії, спеціальності тощо). Будь-яке навчання, спрямоване на підготовку «до чогось», існує насправді для позбавленої всіх зовнішніх цілей добре вихованої людини» [1, 2].

Академік робить висновок, що без цього «в умовах домінуючого у вищій школі інформаційно-репродуктивного навчання у студента виробляється лінійне, стереотипне, причинно-наслідкове мислення. Тому він оволодіває не «наукою й професією, а ремеслом».

Ідеться про подолання давно існуючого в професійній освіті України вузького професіоналізму, завершеним результатом такого подолання має бути спеціаліст-залізничник, у якого сформовано смисл, сенс, принципи й норми свого життя, екзистенційна відповідальність, яка означає, що сучасний залізничник із вищою освітою переймається ідейними, правовими, політичними традиційними засадами й реаліями суспільного повсякдення, характером стосунків у ньому, взаємин у соціумі, всіма можливими для нього засобами протидіє тим явищам, проявам, які суперечать його переконанням, ціннісним орієнтаціям, вірі, диспозиціям тощо [4, 74].

Формування такої відповідальності визначено основною, стратегічною метою систем професійної освіти більшості розвинених країн світу.

На наш погляд, основною відмінною особливістю, властивістю екзистенційно відповідальної особистості щасливого фахівця-залізничника є досягнення ним вершинності прагнення до здійснення найперспективніших професійних цілей за сучасних умов і на далеку перспективу.

Що цей процес гальмує у вищому навчальному закладі? Що цьому заважає? Затримує? Унеможлиблює?

Наші наукові дослідження адаптації на залізничному транспорті виявили відсутність у більшості молодих спеціалістів, зокрема таких її компонентів: адаптації до загальних культурних цінностей і норм виробничої професійної трудової діяльності; оволодіння професійно техніко-технологічними операціями; адаптації до фізичних умов і режиму праці на робочому місці; до специфічних культурних норм, цінностей установи; до специфічних міжособистісних відносин у єдності ціннісно-нормативних, діяльнісних, психофізіологічних соціально-психологічних аспектів, що взаємопов'язані й постійно взаємодіють.

Особлива актуальність і важливість адаптації як складової цілеспрямованого розвитку залізничного транспорту, останнім часом зумовлена активним рухом українських залізниць на міжнародний ринок і підготовкою конкурентоспроможних фахівців, що вимагає спеціальної організації процесу пристосування залізничників до нового соціуму, його культури, оновлення професійно орієнтованого середовища.

Основним напрямом професійної підготовки майбутніх залізничників до професійної діяльності нами визнано й запропоновано систему такого її педагогічного супроводу, який спрямований на перетворення несприятливих умов (внутрішніх і зовнішніх) на сприятливі.

Процес адаптації залізничників до нових умов розвитку залізничного транспорту ми розуміємо як активне пристосування до іншого, нового ставлення до своєї професії, нових вимог, звичаїв і традицій, нових побутових умов, зразків поведінки, форм використання вільного часу; як засвоєння нових форм культури спілкування, оцінок, способів і прийомів самостійної роботи, а також визнання їх особистісною цінністю, нормою та вимогою нового соціального середовища; оволодіння новими видами професійної діяльності.

Незважаючи на широкий спектр досліджень і не зменшуючи їхньої вагомості й значущості, в цілому слід констатувати: стан наукового опрацювання окресленої проблеми є фрагментарним. Його не можна вважати задовільним. У вітчизняній педагогічній науці, зокрема в теорії та

практиці професійної підготовки залізничників бракує наукових праць, де було б викладено системне уявлення про сучасні концептуальні засади та критерії оцінювання ефективності професійної підготовки залізничників, відповідні для цього методики, які б відповідали вимогам часу, стану науково-дослідних досягнень у цій сфері та достовірні результати.

Відсутня єдність і щодо можливості об'єктивного вимірювання рівня ефективності професійної підготовки залізничників у ВНЗ та визначення, яким чином існуюча професійна підготовка впливає на розвиток залізничної сфери. І держава, і суспільство мають системно формувати суспільне замовлення на таку професійну підготовку спеціалістів залізничного транспорту, яка б за своїми властивостями мала відповідати заданим потребам споживачів транспортних послуг не тільки як галузь, що перевозить вантажі та населення, а, передусім, як міжгалузєва система, що покращує умови життєдіяльності людей і господарювання. Успіх професійної підготовки і зараз, і в майбутньому вже сьогодні й особливо в майбутньому залежить від урахування всіх основних найважливіших факторів трансформації транспортної галузі.

На основі теоретичного аналізу проблеми, авторської теоретико-дослідної моделі типологічного вивчення професійної підготовки майбутніх залізничників, професійних прогнозів і отриманих результатів констатувального етапу дослідження нами розроблено загальну стратегію формувального експерименту у форматі визначення необхідних базових професійних компонентів із метою визначення вектору розвитку дійсного професіоналізму кожного учасника, цільового профілю реалізації його майбутнього професійного життя в умовах професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Основні завдання формувального етапу полягали в розширенні професійного самопроекування на основі розроблення характеристики вимог до сучасного успішного залізничника з вищою освітою, змінюванні периметру його особистих уявлень про сформованість його готовності до успішної професійної самореалізації.

Першим кроком на шляху наукового обґрунтування поставлених формувальних впливів і вирішення дослідних завдань є спеціальне вивчення та виявлення існуючих типових причин і факторів, які обмежують, часто й унеможливають реалізацію переорієнтації професійної підготовки майбутніх залізничників на людиноцентризм, на збагачення існуючого уявлення викладачів залізничних навчальних закладів про дійсний професіоналізм. Назвемо виявлені у зв'язку з цим деякі фактори.

Серед них:

1. Незважаючи на голосні заяви про науковий рівень викладацької діяльності в університетах України, педагогічна наука, зокрема найголовніша – професійна у більшості технічних вишів, на жаль, відіграє декоративну роль. Практично жодна експериментальна програма професійного розвитку й саморозвитку викладача вищої школи й дипломованих фахівців, спеціалістів-залізничників, які вже працюють у залізничній галузі, не мала серйозної наукової апробації.

2. Щоб сформувати в майбутніх залізничників дійсний, а не вузький професіоналізм у вищих навчальних закладах, необхідно поглибити й модернізувати їхнє професійне мислення, щоб вони могли повністю усвідомити сутність змін, принесених новим часом у взаєминах залізничної галузі й держави, глобалізаційних процесах, загостренні конкуренції, набутті нею глобальних масштабів, поширенні її не тільки на економіку, але й на всі сфери життєдіяльності, зокрема на професійну самореалізацію; зорієнтувати майбутніх залізничників на свідоме, послідовне й динамічне їх сприйняття під час професійного навчання.

3. На наше переконання, підвищити репутацію вищої освіти фахівців залізничної галузі, стимулювати її розвиток, можуть *три* найвпливовіші об'єктивні фактори:

– зростання вимог до рівня кваліфікації людських ресурсів у зв'язку з технологічним удосконаленням сучасного залізничного виробництва і сфери обслуговування;

– перехід промисловості на дрібносерійне виробництво за умов швидкої зміни моделей, що вимагає оперативної перекваліфікації кадрового складу компаній;

– зростаюче усвідомлення самоцінності якісної випереджальної професійної освіти як особистісного, так і національного надбання. Ці фактори відкривають можливість започаткування нового етапу розвитку двох соціально важливих напрямів діяльності системи вищої освіти: додаткової освіти дипломованих фахівців і якісної освіти протягом життя, у тому числі й для людей з обмеженими фізичними можливостями [5, 100].

Вищеподаний аналіз дає змогу науково обґрунтувати й сформулювати такі основні проблеми, що стоять перед професійною підготовкою майбутніх залізничників.

Перша. Реформування професійної підготовки спеціалістів залізничної галузі слід розглядати *не як збільшення на це годин, років, семестрів, або як її покращення, а як пошук педагогічно доцільних шляхів її ВИПЕРЕДЖЕННЯ, у значенні – опинятися попереду, заздалегідь вносити*

такі науково обґрунтовані прогресивні зміни, які працюють на перспективу, і які, у порівнянні її з існуючим станом, набагато прогресивніші за основними показниками та критеріями, тобто: як безперервний процес її руху з нижчого до вищого рівня якості, головною рисою якої є зміна старого (нижчого) рівня упровадження нового, а саме – вищої її (професійної підготовки) якості.

Друга. Залізниця є величезним фактором загальної людської культури та матеріального прогресу. Дороги з'єднали живим зв'язком окремі області, країни, частини світу. Актуальності набуває розробка наукових засад побудови моделі сучасного випускника залізничних вишів в умовах, коли, з одного боку, виникає потреба у створенні гігантської техніки залізничної сфери, яка б відповідала світовим вимірам, а з іншого – стає очевидною неготовність залізничних кадрів оперативно й адекватно реагувати на стрімко мінливу структуру різноманітних видів взаємодій у професійній діяльності.

Цим пояснюється необхідність концептуальної визначеності основних і пріоритетних напрямів модернізації професійної підготовки залізничників на науковій основі, які мають неминуче відбуватися *системно* й тільки з урахуванням інтересів держави й громадян.

Третя. Визначення показників і етапів реформування професійної підготовки залізничних кадрів, пріоритетних цілей і об'єктів її розвитку, чіткого розуміння ректоратами та професорсько-викладацьким складом важливості в такому реформуванні цілеспрямованого використання фундаментальних і прикладних наукових досягнень сучасної професійної педагогіки.

Четверта. На жаль, дослідники констатують, що якість професійної освіти у вищих навчальних закладах продовжує аналізуватися на «побутовому рівні», де йдеться в основному про кількісне зростання, де якість замінена категорією «кількість» і в цьому, на думку професора Ю. Ф. Зіньковського, «ми за останні п'ятнадцять–двадцять років досягли «великих успіхів» у відкритті нових закладів освіти, навчальних спеціальностей тощо в такому ступені, що наразі людина, яка отримала вищу освіту, в більшості, не є, на жаль, взірцем культури, професіоналізму, духовності» [2, 12].

Висновки. Звичайно, що це далеко не всі фактори спричинювального впливу на формування професіоналізму в процесі фахової підготовки залізничників у системі вищої освіти. Винятково важливими в цьому процесі є визнання особистісної професійної своєрідності кожного

викладача-професіонала та його права на самостійне визначення власної творчої траєкторії свого нового професійного шляху, прогностичної оцінної орієнтації в перетворенні традиційної суто предметної викладацької діяльності, знаходженні засобів і способів, які потрібні для здійснення й виконання складних професійних завдань у формуванні вищих рівнів свідомості майбутнього професіонала-залізничника, інтенсифікації розвитку його духовно-інтелектуального потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип / С. У. Гончаренко // Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 2–6.
2. Зіньковський Ю. Ф. Якість освіти – запорука громадської довіри до ВНЗ у контексті сучасних завдань педагогіки / Ю. Ф. Зіньковський // Вісник НТУУ «КПІ». – 2009. – № 2. – С. 7–12.
3. Козловець М. А. Філософія вітчизняної освіти для XXI століття / М. А. Козловець // Шлях освіти. – 2013. – № 1. – С. 40–49.
4. Москалець В. Духовні горизонти особистості: потенціал вершинної аналітики / В. Москалець // Психологія і суспільство. – 2011. – № 1. – С. 73–84.
5. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас : монографія / П. Ю. Саух. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 382 с.
6. Шаргун Т. О. Гуманізація професійної підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту (кінець ХХ – початок ХХІ століття) / Т. О. Шаргун // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол. : Т. І. Суцєнко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2013. – Вип. № 29 (82). – С. 102–108.

РЕЗЮМЕ

Суцєнко Р. В. Проблема преодолення узкого професіоналізму в процесі підготовки майбутніх спеціалістів залізничної промисловості.

Стаття присвячена проблемі професійної підготовки майбутніх спеціалістів залізничної промисловості, а саме освітнім поглядам на формування професіоналізму майбутніх залізничників, наявним в сучасній науково-педагогічній літературі. Аналізується вузьке розуміння існуючого поняття «професіоналізм». Приведені вимоги до сучасного успішного залізничника з вищою освітою, а також виявлені особливості професійної підготовки майбутніх спеціалістів в технічних університетах.

Ключеві слова: професіоналізм, майбутній спеціаліст, залізнична промисловість, професійна підготовка.

SUMMARY

Sushchenko R. The problem of overcoming a narrow professionalism in training of future specialists for railway industry.

The article is devoted to the training of future specialists for railway industry, particularly it covers scientific views concerning the formation of the professionalism of future railway workers available in modern scientific and educational literature. The narrow meaning of the existing concept «professionalism» is analyzed. The requirements for a successful modern «Railway Worker» with higher education are submitted, as well as the peculiarities of the training of future specialists at technical universities are detected.

We focus on the training of a specialist at the railway university, especially on his great mobility, responsibility and self-activity in mastering modern information and computer technology, successful creative self-realization, adoption to implementation of higher life goals, achievement of high level of aspiration and professional success.

The article points out that the best results are achieved by those railroaders who are interested not only in the process of training but also in rapid implementation of their own creative plans, even if they are not very significant for today, but can be very considerable for professional activity in future. Well-developed personal qualities provide the advantage over the narrow professionalism.

The ways to overcome the existing narrow professional education in Ukraine are fully described. The complete result of that process has to be a railway specialist whose values, principles and rules of life are fully formed.

The system of pedagogical support, which aim is to transform adverse conditions of education (internal and external) on favorable is suggested as the main direction of training of future railroaders to their future professional activity.

The process of adaptation of railroaders to the new conditions of the development of railway transport is interpreted by the author as an active device to another, new attitude to the profession, new requirements, customs and traditions; new conditions of life, patterns of behavior, new forms of leisure; as the assimilation of new forms of cultural communication, assessment, means and methods of self-study, as well as the recognition of their personal values, norms and requirements of the new social environment; the possession of new professional activities.

Based on the analysis of the problem a general strategy of the formative experiment was worked out. In its format the required basic professional components aimed at the development of true professionalism of each member of the target profile of his future professional life during training at high school were determined.

Key words: *professionalism, future specialist, railway industry, professional training.*